

CRACOVIANA

MACIEJ MOTAK

Prof. DSc PhD Eng. Arch.
Cracow University of Technology
Faculty of Architecture
Chair of History of Architecture and Monument Preservation
e-mail: mmotak@pk.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5223-9895>

MARIAN LENK (1878–1961), KRAKÓW TOWN-PLANNER, DESIGNER OF SQUARES

MARIAN LENK (1878–1961), KRAKOWSKI URBANISTA, PROJEKTANT PLACÓW

ABSTRACT

The main purpose of this paper is to present the biography, activities and achievements of engineer Marian Lenk: an urban planner educated in Lviv and working in Kraków, whose greatest achievements took place in the mid-1920s. The paper relied mainly on source materials from archives in Kraków (regulatory plans and development plans authored or co-authored by Lenk, as well as information on the course of his professional work) and Lviv (information on the course of his studies). In addition to document analysis, the following methods were used in the study: knowledge gathering, comparative analysis, site studies, interview (with M. Lenk's grandson). As a result of the research work, it was established that Marian Lenk made at least about 120–130 plans of considerable thematic diversity, most of them in co-authorship. It was also found that the less numerous plans of individual authorship by Lenk are testimony to the designer's high professional and creative competence. They constitute an important part of the achievements of Kraków urban planning of the interwar period and allow Lenk to be recognised as the leading, next to Andrzej Kłeczek, creator of Kraków urban planning of the 1920s. Particularly distinctive — with their formal, functional and orientation values — are the designs of local, small urban squares that constitute fragments of some of Lenk's regulatory plans. Among the distinctive features of squares designed by Lenk are both unique and rational shapes of their plans and interiors, as well as excellent connections with urban structures, both existing and planned.

Keywords: Kraków, regulatory plan, building plan, city square, interwar period

STRESZCZENIE

Głównym celem opracowania jest przedstawienie sylwetki, działalności i osiągnięć inżyniera Mariana Lenka, wykształconego we Lwowie, pracującego w Krakowie urbanisty, którego największe osiągnięcia przypadły na połowę lat 20. XX wieku. W pracy nad artykułem oparto się głównie na materiałach źródłowych dostępnych w archiwach w Krakowie (plany regulacyjne i plany zabudowania autorstwa lub współautorstwa Lenka oraz informacje o przebiegu jego pracy zawodowej) i Lwowie (informacje o przebiegu jego studiów). Oprócz analizy dokumentów posłużono się także metodami: gromadzenia wiedzy, analizy porównawczej, analiz, wywiadu (z wnukiem M. Lenka). W wyniku pracy badawczej ustalono, że Marian Lenk wykonał co najmniej około 120–130 opracowań planistycznych o znacznym zróżnicowaniu tematycznym, w większości we współautorstwie. Stwierdzono także, że mniej liczne plany indywidualnego autorstwa Lenka są świadectwem wysokich kompetencji zawodowych i twórczych projektanta. Stanowią ważny element dorobku krakowskiej urbanistyki okresu międzywojennego i pozwalają uznać Lenka za czołowego, obok Andrzeja Kłeczka, twórcę krakowskiej urbanistyki lat 20. XX wieku. Szczególnie wyróżniają się — walorami formalnymi, funkcjonalnymi i orientacyjnymi — projekty lokalnych, niewielkich placów miejskich, stanowiące fragmenty niektórych planów regulacyjnych Lenka. Do cech charakterystycznych placów zaprojektowanych przez Lenka należą niepowtarzalne i zarazem racjonalne kształty ich rzutów i wnętrza, jak również świetne powiązania ze strukturami, zarówno istniejącymi, jak i planowanymi.

Słowa kluczowe: Kraków, plan regulacyjny, plan zabudowania, plac miejski, okres międzywojenny

1. INTRODUCTION. AIMS, SCOPE, METHODS OF STUDY, STATE OF RESEARCH AND SOURCES

The article deals with the life and work of engineer Marian Lenk. The first part presents Marian Lenk's life history, his education at the faculty of engineering of the Lviv Polytechnic School and his professional career at the City Regulation Bureau in the Kraków magistrate's office. The second part outlines Marian Lenk's achievements in the preparation of regulatory plans and other planning studies. Attention is paid to the issues of urban design, and in the third part in particular to Lenk's achievements in the form of the numerous urban interiors he designed: city squares.

The main purpose of the study is to present the person, activities and achievements of engineer Marian Lenk: a Lviv-educated, Kraków-based urban planner whose greatest achievements occurred in the mid-1920s. An additional objective is an attempt to determine the significance of Lenk's activities and the related scope of urban heritage, both designed and built.

The temporal scope of the study covers the time of Marian Lenk's life (1878–1961), especially the main period of his professional activity in Kraków, namely between 1912 (beginning of permanent employment at the magistrate's office) and 1935 (retirement). The territorial scope concerns the city of Kraków and small fragments of some boroughs adjacent to it, within the administrative boundaries established in 1909–1915, slightly corrected in 1924–1926, in force until 1941. The substantive scope concerns the body of knowledge about Lenk, with particular emphasis on his activities in the field of urban design, against the background of Kraków urban planning at the time.

The following methods were mainly used for the paper: data gathering, document analysis, comparative analysis, interview.

The study was based primarily on source materials stored in the National Archives in Kraków (ANK), and in addition in the State Archive of Lviv Oblast [Region] (Державний архів Львівської області, i.e., DALO). The ANK stores a considerable collection of regulatory and development plans for Kraków, a large part of which was drawn up by Marian Lenk, as author or co-author. It is Lenk's works that are the most significant evidence of his achievements. The ANK also contains other materials in which Lenk is mentioned, contained in censuses, mentions in official periodicals (Journal of the Ordinances of Kraków, i.e., DRK; Gazeta Urzędowa Zarządu Miejskiego Krakowa, i.e., GUZMK), and a collective photograph of magistrate

employees. DALO has preserved an important document from Lenk's studies in Lviv — his student record book. Valuable information and two photographs were provided by conversations with Maciej Lenk — Marian Lenk's grandson — who knows him from the perspective of family tradition and remembers him from his childhood.

For many years, the figure of Marian Lenk, as well as his work, did not attract the interest of researchers. He was probably first mentioned, in a scholarly publication in 2011, as one of the employees of the City Regulation Bureau, with the general opinion that *little can be said about their professional achievements* (Krasnowolski, 2011, p. 74). Lenk's name was included in the appendix of a publication devoted to the activities of the Kraków magistrate during the period of Galician autonomy, as an employee of the City Construction Department (Andrasz-Mrozek, 2018, p. 336). Lenk was also mentioned, as one of the employees of the City Regulation Bureau, by his supervisor, Andrzej Kłeczek, in a paper and article on regulatory plans for Kraków (Kłeczek, 1932, p. 42). The above publications provide no detailed information about Lenk's professional work or his possible achievements.

The first more precise information on Marian Lenk and his urban planning activities was presented in studies devoted to some of his completed works: the plans of the Officers' Housing Estates complex (Osiedla Oficerskie) in Kraków (Motak, 2016, pp. 32–33), the plan of the Officials' Housing Estate (Osiedle Urzędnicze) in Kraków (Motak, 2018, pp. 68–70; Motak, 2020, pp. 73–77) and three other plans (Motak, 2022, pp. 25–26). The research into Lenk's life and professional activities was prompted by the identification in 2016 of his exclusively individual authorship for a regulatory plan distinguished by the specially high quality of its elaboration (Motak, 2018), followed by the search for his other works.

2. EDUCATION, CAREER, LIFE

Marian Lenk spent the first part of his life (about thirty-two years) in several different localities in the then autonomous Galicia and Lodomeria. He spent the second part (about fifty years) in Kraków, probably with not too long breaks. He was born in 1878 — either on 1 August (Spis, 1921) or 2 August (DALO, 1899) — in Wyczółki (a village which since 1946 has been called Гончарівка), in the Monasterzyska county. Little more is known about the first several years of his life. He attended secondary school and passed his *matura* exams. On 3 October 1899 *Maryan Atanazy Lenk*, of Polish nationality, Roman Catholic

religion, was enrolled in the Faculty of Engineering of the C.k. [Imperial Royal] *Polytechnic School in Lwów* (Lviv). His legal guardian at the time of matriculation was Jan Komorowski, then owner of an estate in Stany near Bojanowo, in the Nisko county. The *father* space was left unfilled; Borki ad Nisko (Borki Nizińskie) in the Mielec county were given as the place of *affiliation* (DALO, 1899).

Lenk studied at the Lviv Polytechnic School until 1905. He earned high grades, and in 1901 passed the government exam with a progress grade: *eminently gifted* (DALO, 1901). This was a serious distinction. Another entry in his records, however, states that for his participation in the demonstration, he was fined with the threat of expulsion in the event of a repeat of *even the slightest offense* (DALO, no date). From the rather laconic notation (which includes, among other things, the phrase about *inappropriate customs*), one can conclude that this was unlikely to be a demonstration of a political nature (DALO, no date). In any case, the warning must have been effective (or unnecessary), since Marian Lenk completed, admittedly with some delay, his education and obtained an engineering degree.

Education at the Lviv technical university at the time stood at a high level. Among Lenk's teachers were renowned scholars and practitioners of the engineering professions. From his record book, it is known that he was taught statics of buildings by the outstanding expert in the design of bridge structures Professor Maksymilian Thullie, railroad engineering by the well-known Lviv architect and construction entrepreneur Professor Jan Lewiński (Іван Левінський). The civil engineering lecturer, Professor Gustaw Bisanz, probably had a significant influence on Lenk. Justifying this supposition is the fact that around 1902 Marian Lenk took part in compiling Bisanz's lectures; they were printed as a five-volume publication — twice. Lenk took part in the work on the second, completed edition (Bisanz, 1903). He must therefore have become thoroughly acquainted with Bisanz's lectures, and the very fact of Lenk's probably voluntary participation testifies to his respect for the lecturer; although the academic position of Bisanz, longtime dean of the Faculty of Architecture and, for two terms, rector of the Polytechnic, may also have been important. Lenk's work was done in a group of several students of Bisanz's lectures. This group included well-known later specialists, including Tadeusz Obmiński, a Lviv architect of the first third of the 20th century, and Artur Kühnel, author of publications on road design (Kühnel, 1925), which Lenk used.

Several important events for Marian Lenk took place between 1905 and 1911. He did his military

service and in 1911 he was a reserve second lieutenant of the 19th Infantry Regiment for National Defense of Lemberg (19. *Landwehrintanterieregiment Lemberg*), belonging to the Lviv and Brzeżany supplementary district (Schematismus, 1911, p. 328). This did not end his military career: a photo from a slightly later period shows the distinction of lieutenant (*Oberleutnant*) (Ill. 1). Probably at this time he married Halina: son Zbigniew, the first child of Mr. and Mrs. Lenks, was born in 1911, daughter Krystyna in 1914. It is not known exactly when Lenk left Lviv and moved to Kraków (nor whether he lived and worked elsewhere in the meantime). However, this occurred most probably in 1911, as his permanent residence in Kraków was first recorded in that year (Spis, 1921, l.p. 1413). It is reasonable to assume that, in addition to his military service, he worked for some time in his learned profession and gained certain professional experience, for from at least 1912 he was employed at the Kraków magistrate's office, where, when applying for a job, he could demonstrate relevant competence.

In 1912, Marian Lenk was an *adjunct of construction* in Department B of Municipal Construction (Czech, 1912, p. 94). For a time he was an extra-job assistant professor or *adiunkt* (so-called provisional), and his employment was conditioned by the magistrate's president to pass the state exam for civil servants (Andrasz-Mrożek, 2018, p. 336). According to a family account, he took part in the First World War, perhaps in the ranks of Polish Legions. However, even before the end of the war, he returned to civilian work. On 1 July 1917, he was appointed extra-job commissioner of construction with the 9th rank of emolument (DRK 1917, No. 7, p. 68). In 1920, he attained 8th rank, having become senior commissioner of city construction (DRK 1920, No. 10, p. 114). In the 1920s, Lenk was an official in Department B of City Construction, in the City Regulation Bureau; he was entitled to the title of counselor. Work in the department was very intense. Although the area of the city after the creation of Greater Kraków in 1909–1915 was almost not extended in the 1920s and 1930s, hundreds of studies of various scales were systematically carried out for the purpose of spatial development of recently annexed districts, and in part also of 'old' districts (Kłeczek, 1932). The staff of the department (Ill. 2) was numerous and mostly experienced. For many years Marian Lenk cooperated with the same designers, e.g., Engineer Kazimierz Teleśnicki (1883–1952), draftsmen, e.g., Adam Launer (1901–1972), and under the direction of the same head — Engineer Andrzej Kłeczek (1874–1961).

In 1934, the office was reorganized and its name and the names of the various departments were changed. As a result of these changes, Lenk found himself in the Building Department of the City Board. He worked there until 30 June 1935, when *Marjan Lenk's retirement* took place (GUZMK, 1935, No. 6, p. 147).

After his retirement, Marian Lenk did not stop his professional activity. He became a director of the Land and Construction Joint Stock Company 'Esge', which conducted investment activities. He was also a member of professional associations, including the Kraków Technical Society and the Society of Officials of the Municipality of Kraków; in the latter he was a member of the board of directors from 1929 to 1934 (Kasprzyk, 2017, pp. 185–188).

Since at least 1921 (perhaps as early as 1911), Marian Lenk lived with his family in a tenement house at 94 Dietla Street; the address of this corner house was soon changed to 32 Wielopole Street / 1 Morsztynowska Street (Ill. 3). According to address directories from the 1930s and family memories, Marian Lenk lived there until the Second World War. However, a letter from the Society of Officials of the Municipality of Kraków from 1933 shows that he was then living at 1 Urzędnicza Street (Kasprzyk, 2017, p. 40). During the war, Marian Lenk had to leave his apartment. He took up residence in a tenement on św. Sebastiana Street, in a small apartment whose previous residents had been deported from Kraków in January 1941 or resettled in the Podgórze Ghetto, which was established by the German occupation authorities in March 1941. He lived in this apartment for the rest of his life, about 20 years. However, every Sunday he visited his family living in a house in Bronowice, annexed to Kraków since 1941. Despite the distance of about 4 km and the existence of tram lines, he would go there on foot. Among the family, he was called 'Tońcio', which referred to his ties to Lviv during his youth (Tońcio was a characteristic Lviv diminutive of Anthony, which reminded a bit Lenk's second name: Athanasius). From these systematic visits Maciej Lenk remembered his grandfather as a distinguished man who was always elegantly dressed (Ill. 4).

Marian Lenk had a wife, Halina, and two children: a son, Zbigniew, and a daughter, Krystyna (Krysia). The wife died in 1935, at the age of 48, while the daughter had passed away in 1929 at the age of only 14. According to family memories, the cause of Krysia Lenk's death was a severe cold or pneumonia, after returning from a school party. Zbigniew Lenk died in 1996, at the age of 85.

Marian Lenk passed away on 27 September 1961, at the age of 83. He was buried in a family

grave at the Rakowicki Cemetery in Kraków, next to his wife and daughter, who had been buried there earlier (Ill. 5).

3. PROFESSIONAL ACTIVITIES AND CREATIVE ACHIEVEMENTS

The oldest known plan made by Lenk dates from 1912. It is a project to regulate Półwie Zwierzynieckie, recently annexed to Kraków as District XII (ABM Rakowicz 11). The co-author of the plan, and probably its main author, was the well-known urban planner Jan Rakowicz; under his guidance Lenk drew up his first plans. In 1914, together with his later long-time collaborators Andrzej Kłeczek and Kazimierz Teleśnicki, Lenk made a *Regulatory Plan for the south side of Montelupich Street* (ABM Regulation III 17). The Montelupich Street was then adjacent to the northern edge of the garden of the large Helcel Home for the Poor, which, after the outbreak of war in 1914, was requisitioned by the military authorities for several years [Reinhard-Chlanda, p. 62].

In his first years at the Kraków magistrate's office, Lenk executed regulatory plans in many locations, of varying scale and scope. He usually worked in teams of two or three people. After about 10 years of work, he was more often entrusted with independent tasks, representing serious and complicated planning and design challenges, as exemplified by the 1925 project to regulate a section of Wielicka Street (ABM Regulation III 231), which intersected diagonally with a railway line (Motak, 2022, pp. 24–25). Besides, he also taught adepts of the profession, such as participants in a surveying course (ABM Regulation III 341).

In the 1920s, Marian Lenk worked on dozens of regulation plans (from 1928 — building plans) for Kraków streets, squares and blocks of buildings, and even entire estates and districts of the city. Examples of street regulation projects (partial or complex) include such well-known today Kraków streets as Grzegorzewska Street (ABM Regulation III 203, 208), Królowej Jadwigi Street (ABM Regulation III 82), Mogilska Street (ABM Regulation III 207), Wielicka Street (ABM Regulation III 250), or Królewska Avenue — now 29 Listopada Avenue (ABM Regulation III 194); as well as smaller streets such as: Emaus Street, Jerozolimska Street, Miedziana Street, Romanowicza Street, Żmujdzka Street, and many others. The street regulation projects were mainly linear in layout, the length of the designed work was much greater than its width, and the greatest emphasis was placed on technical and transportation matters. However, Lenk was soon also entrusted with the development of wider areas: urban neighbourhoods and districts.

Among the finest works of interwar Kraków urban planning are Lenk's independently executed designs for the Officials' Housing Estate in 1924 (ABM Regulation III 327, signed by Lenk), the three enclaves of the Officers' Housing Estates in 1925 (ABM Regulation III 326; despite the lack of signature, it may be nearly certainly attributed to Lenk on the basis of comparative analysis of design and graphic solutions), and the so-called Territories in 1926 (ABM Regulation III 328, signed by Lenk) (Motak 2016, 2018, 2020). Another mature, comprehensive work on the scale of the entire district is the 1925 project of the Dąbie and, in part, Grzegórzki districts (ABM Regulation III 220) (Motak 2022). At the same time, this project, with its complete signatures and preserved description of the plan approval procedure (DRK, 1926, no. 1, p. 16), exemplifies the way of working, competence relations and mutual trust present in the City Regulation Bureau. The draft was signed by both Andrzej Kłeczek and Marian Lenk, with the former — the supervisor of the latter — limiting himself to commenting *vide (seen)*.

The varied scale and topics of the studies carried out by Lenk are evidenced by, among others, the projects for the regulation of Krakus Mound (ABM Regulation III 263 et seq.), the development of the former peripheral railway (ABM Regulation III 271, 279, 280), or the regulation of local watercourses, Vistula's tributaries: Młynówka Królewska (ABM Regulation III 126) and Białucha (ABM Regulation III 326). Other examples of this diversity are the plans to enlarge Bednarskiego Park in Podgórze (ABM Regulation III 265, 346) and the cemeteries: Rakowicki (ABM Regulation III 189), Podgórski (along with the aforementioned surroundings of Krakus Mound), and Izraelicki (of Jewish community) (ABM Regulation III 209).

The height of Lenk's work and achievements was in the years 1924–1926. It was then, in a relatively short period, that the most extensive and outstanding projects were created: the Officials' Housing Estate, the Officers' Housing Estates, the so-called Territories and the Dąbie district. In the 1930s Lenk made fewer plans and they were smaller; there were also additions to plans made previously. These were still diverse and important studies for the development of the city, however, topics as vast and works as outstanding as those from the mid-1920s no longer appeared among them. The last plans signed by Lenk — small projects for parts of the Podgórze district — date from 1934.

Regardless of the time of their creation and thematic scope, Lenk's works are characterized by careful preparation and good substantive solutions. They

also corresponded to the city's scale of the time, its functional and spatial structure, and development needs. Wherever possible, Lenk used a balanced urban composition, including both symmetrical and asymmetrical elements. He solved in a clear way the traffic system for pedestrians and various vehicles. He was eager to introduce urban greenery in the form of squares and single or double rows of trees; he was also aware of the positive role of water in the city. Particularly in the designs of larger estates, *the combination of craftsman-like discipline and creative freedom, happening within the framework of legal conditions, resulted in solutions that were reliable and realistic, and at the same time original and unique* (Motak, 2018, p. 69).

4. CITY SQUARES

Marian Lenk's professional competence was high. By virtue of his education, he had general skills of a town planner and, moreover, a special predisposition for solving transportation problems — not only road and pedestrian, but also railway. He made full use of these skills. In addition, however, one should note his special achievements in a field where, it might seem, his capabilities were lesser: the design of public spaces in the form of city squares. In this aspect, too, Lenk's greatest achievements took place in the middle of the third decade of the last century.

In the already mentioned, extensive plan for the area connecting the eastern part of Grzegórzki and the western part of Dąbie districts, an attempt was made to reorganize the already partly developed space along Grzegórzecka Street and to arrange a local square with multiple street entrances (Ill. 6). This was one of many squares designed by Lenk in this plan; in addition to it, four other squares with typical public functions were to be created, as well as — in the eastern part of Dąbie — three specialized squares: a medium-sized *playground for schoolchildren*, a large *sports playground for older youth*, and a small *playground for children* (ABM Regulation III 220).

In turn, the original shape of the square, skillfully introduced into a small plan for a post-industrial area (after a former brickyard) in the peripheral and industrial district of Płaszów (ABM Regulation III 339), is the evidence of Lenk's careful work on urban form regardless of the location and size of the project (Ill. 7). Regulatory plans for Grzegórzki-Dąbie and for part of Płaszów have been actually partly implemented, but the projected squares have never been built.

Some insight into Marian Lenk's way of working is afforded by a surviving series of study sketches for a project to locate a parish church on the so-called

Grzegórzeckie Common (ABM Regulation III 330–334). In several alternatives (as he called them) Lenk explored various possibilities for locating the volume of the temple on the square, the shape of which he also designed at the same time, in terms of visibility, compositional axes, perspective terminations (Ill. 8). Saint Casimir Church was designed by Franciszek Mączyński and built in 1934–1941 (Solecki, 2005, pp. 92–93) in nearly full accordance with one of these ‘alternatives’.

Another Lenk’s outstanding achievement was the design of numerous square interiors, and even entire sequences of them, within the Officers’ and Officials’ Neighbourhoods. Drawing up successive regulatory plans for the adjacent areas, he brilliantly exploited the possibilities of their interconnection, including the bridges across the Białucha River and boulevards both designed by him together with the river regulation project (Ill. 9). An important role in the functional-spatial connections was to be played by two sequences of squares (Ill. 10). One consisted of four squares, the other as many as five, the last two squares in each sequence overlapping each other. In total, within these plans he designed seven square interiors of various sizes and shapes. Both sequences of squares and connecting streets, planted with rows of trees, were routed through Lenk’s newly planned housing estates, from locations playing an important role in Kraków (from the sides of, respectively, the Rakowicki Cemetery and the former Lubicz Fort, i.e., today’s Mogilskie Roundabout), finding a common culmination in the form of the Officials’ Housing Estate square (Ill. 11). The design of this square, with an eminently original, octagonal and symmetrical but not a regular polygon, can be counted among the particularly significant achievements of Kraków urban design of the interwar period. However, the square is preserved today, unfortunately, in a deformed form.

A similar remark applies to most of Lenk’s projects of city squares. Neither a square on the border of the Grzegórzki and Dąbie districts nor a square in the Płaszów district was realized. Only a square in the former Grzegórzeckie Common was developed in a way close to Lenk’s studies on the location of Saint Casimir’s Church. Of the aforementioned seven squares designed for the Officers’ and Officials’ Housing Estates, there are no longer any surviving traces of two. Four other squares (including the Officials’ Housing Estate square mentioned above) have been significantly transformed over time, mainly due to the subordination of their space to traffic priorities. Only one square (located between Brodowicza Street, Moniuszki Street, and Bandurskiego Street) has retained triangular shape of the plan, given to it

by Lenk, and for many years housed a small open-air market and some unmanaged greenery. At the end of the last century, a functional transformation and also a compositional complement took place. Within this triangular outline, a complex of buildings was created with several functions: religious (Divine Mercy parish church), social (parish centre), and commercial (covered passage with shops), which was combined with a small, carefully arranged green space. This complex, built in the years 1988–2004 according to the project by Stanisław Niemczyk and Marek Kuszewski, is highly rated, both by specialists and local residents, for its formal originality and functional qualities.

5. SUMMARY

During his more than 20 years of work at the City Regulation Bureau in Kraków, Marian Lenk has completed at least about 120–130 major plans of considerable thematic diversity. Most of these are co-authored plans. Lenk’s contribution to the plans was usually significant, although in many cases it is impossible to determine the degree of contribution of individual authors. At the same time, it should be noted that even those plans in which Lenk’s individual authorship is not in doubt (Ill. 12) prove his skills and achievements and constitute an important part of the achievements of Kraków urban planning of the interwar period (Ill. 13) in individual and collective dimensions, while the totality of his output allows us to see in him the leading, next to Andrzej Kłeczek, creator of Kraków urban planning of the third decade of the 20th century.

The city squares designed by Lenk deserve special attention and a high evaluation: intimate, designed to serve comprehensively local communities, and at the same time well connected to the urban and transportation structures of the districts and the city as a whole. The characteristic features of squares designed by Lenk also include their varied but in every case moderate size and their original, highly individualized and therefore unique plan forms. These are features that are also highly valued in contemporary urban design due to their formal, functional, and orienteering qualities.

Acknowledgements

The author would like to thank Mr. Maciej Lenk Sr. (for information and conversations about his Grandfather), Mrs. Anna Połtowicz-Staśko (for help in querying sources in Lviv), Doctor Filip Suchoń (for help in establishing the course of Marian Lenk’s military service).

Ill. 1. Marian Lenk in lieutenant's uniform, photo ca. 1915. Source: Maciej Lenk family archive.

Il. 1. Marian Lenk w mundurze porucznika, fot. ok. 1915. Źródło: archiwum rodzinne Macieja Lenka.

Ill. 2. Employees of Department B of the City Regulation Bureau, among them Marian Lenk (probably seated fourth from the left), photo ca. 1925. Source: ANK

Il. 2. Pracownicy Oddziału B Biura Regulacji Miasta, pośród nich Marian Lenk (prawdopodobnie siedzi czwarty od lewej), fot. ok. 1925. Źródło: ANK.

Ill. 3. House at 32 Wielopole Street and 1 Morsztynowska Street, in which Marian Lenk lived since ca. 1920 till ca. 1940. Photo: author, 2024

Il. 3. Kamienica przy ul. Wielopole 32 i ul. Morsztynowskiej 1, w której Marian Lenk mieszkał od ok. 1920 do ok. 1940 roku. Fot. Autor, 2024.

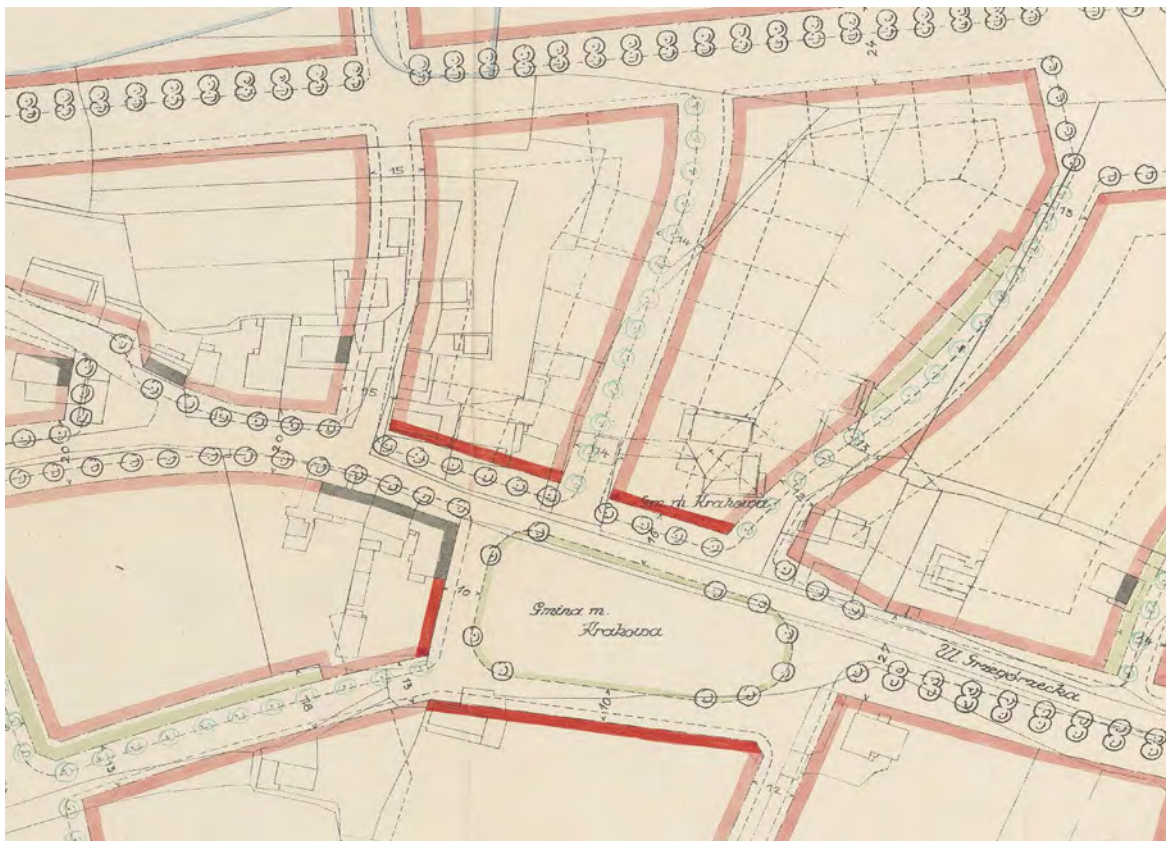
Ill. 4. Marian Lenk, photo ca. 1950. Source: Maciej Lenk family archive

Il. 4. Marian Lenk, fot. ok. 1950. Źródło: archiwum rodzinne Macieja Lenka.

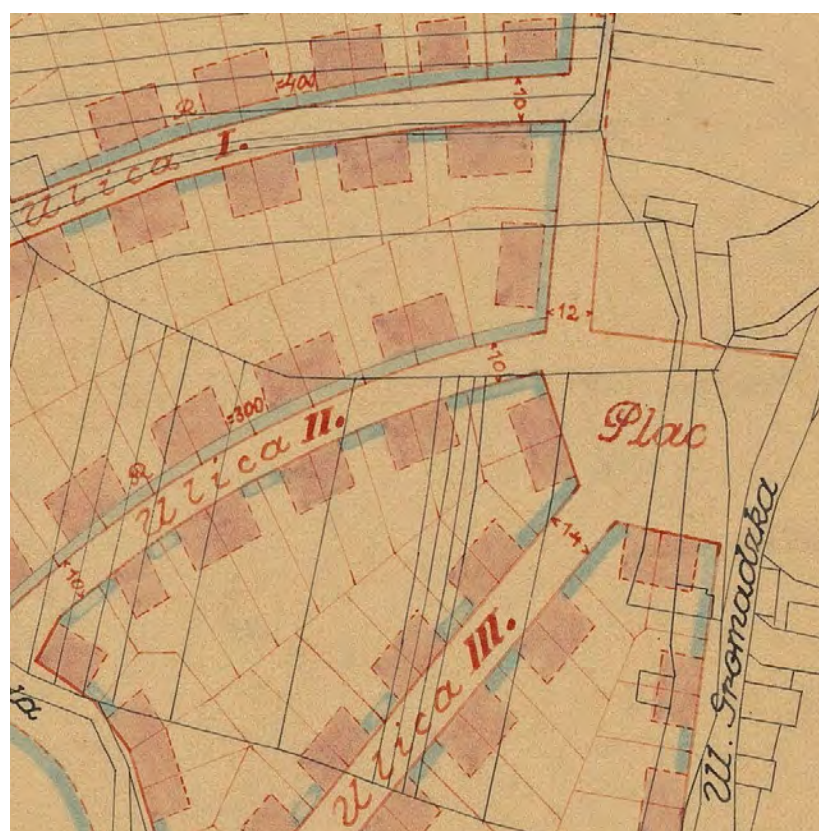
Ill. 5. The tomb of the Lenk family at the Rakowicki Cemetery in Kraków. Photo: author, 2018

Il. 5. Grobowiec rodziny Lenków na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Fot. Autor, 2018.

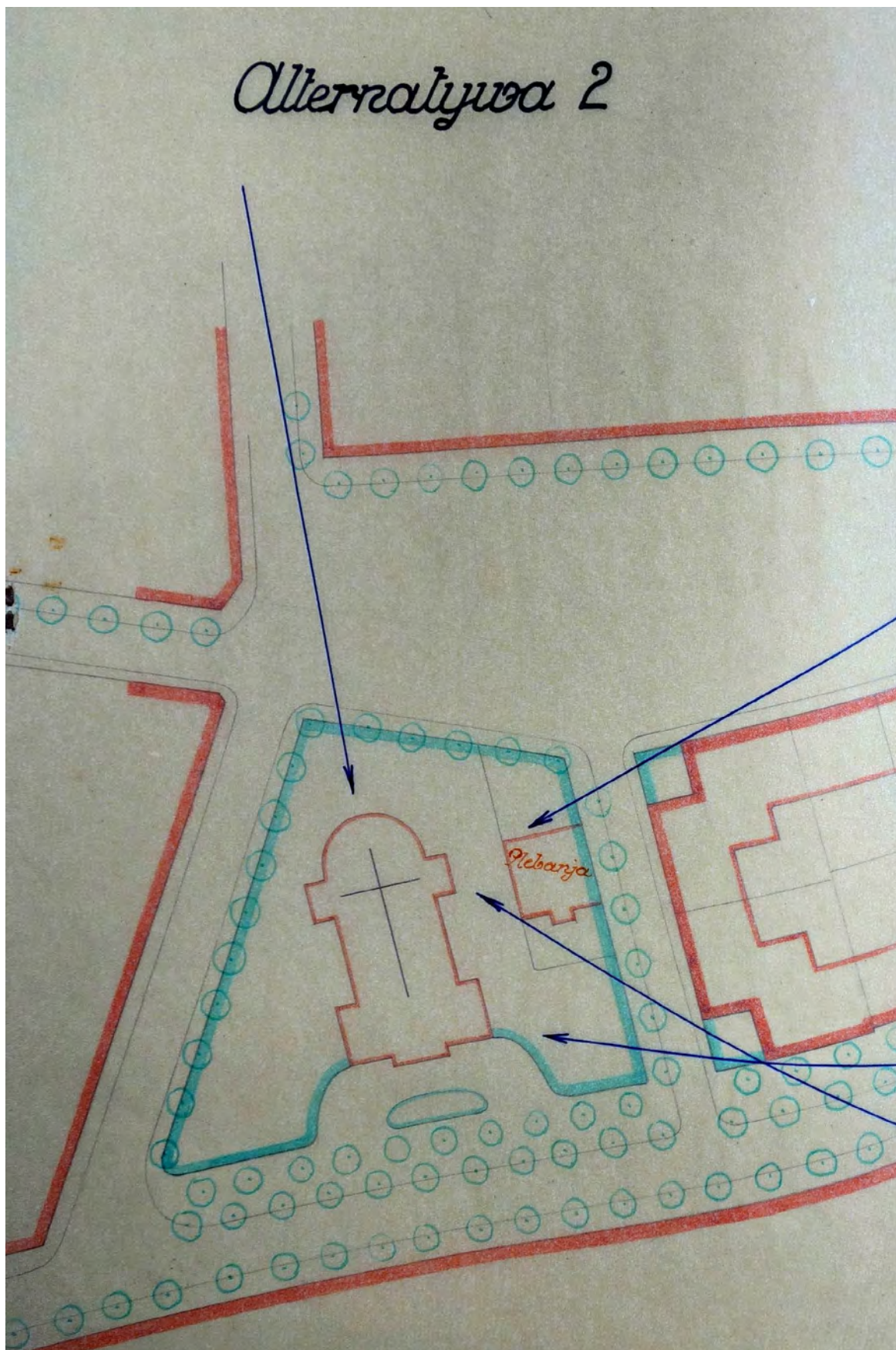
III. 6. Square designed by M. Lenk in the plan for the Grzegórzki-Dąbie area, 1925. Source: ANK, ABM Regulation III 220

II. 6. Plac zaprojektowany przez M. Lenka w planie dla rejonu Grzegórzki-Dąbie, 1925. Źródło: ANK, ABM Regulacja III 220.

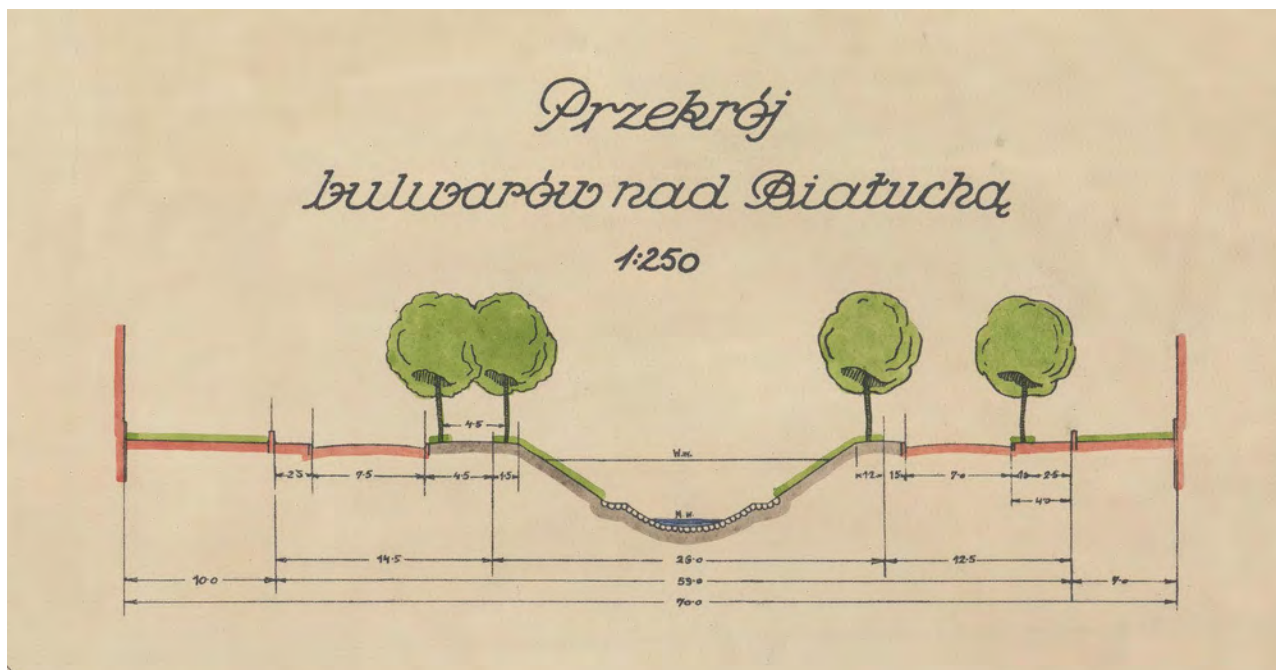
III. 7. Square designed by M. Lenk in the plan for part of Płaszów district, 1925. Source: ANK, ABM Regulation III 339

II. 7. Plac zaprojektowany przez M. Lenka w planie dla części Płaszowa, 1925. Źródło: ANK, ABM Regulacja III 339.

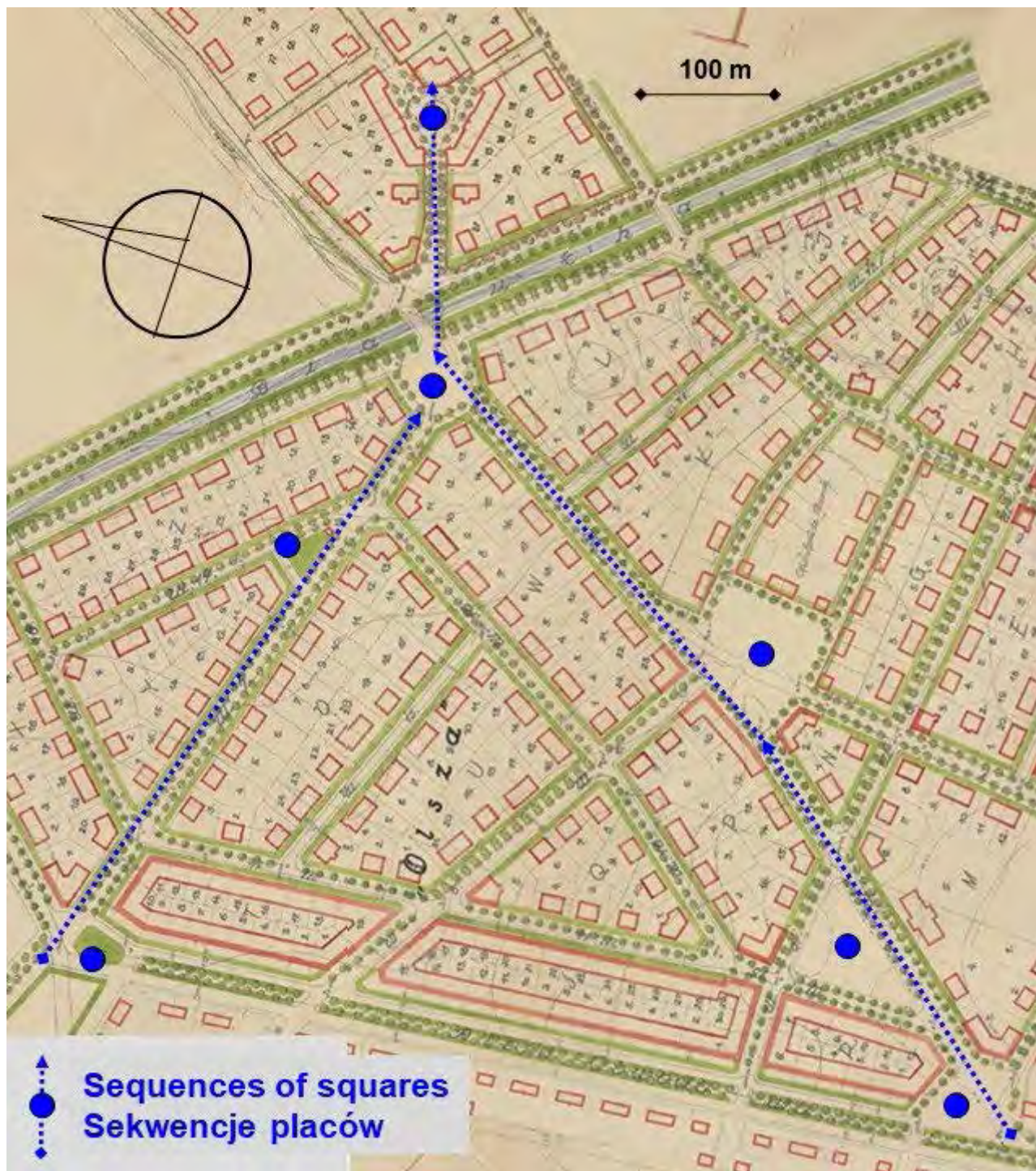
Ill. 8. One of the four study solutions for the new square and St. Casimir's Church presented in the sketches by M. Lenk for the development plan for Grzegórzeckie Common (not selected for construction). Source: ANK, ABM Regulation III 331

Il. 8. Jedno z czterech rozwiązań studialnych nowego placu i kościoła św. Kazimierza pokazanych w szkicach M. Lenka do planu zagospodarowania Błoni Grzegórzeckich (nie wybrane do realizacji). Źródło: ANK, ABM Regulacja III 331.

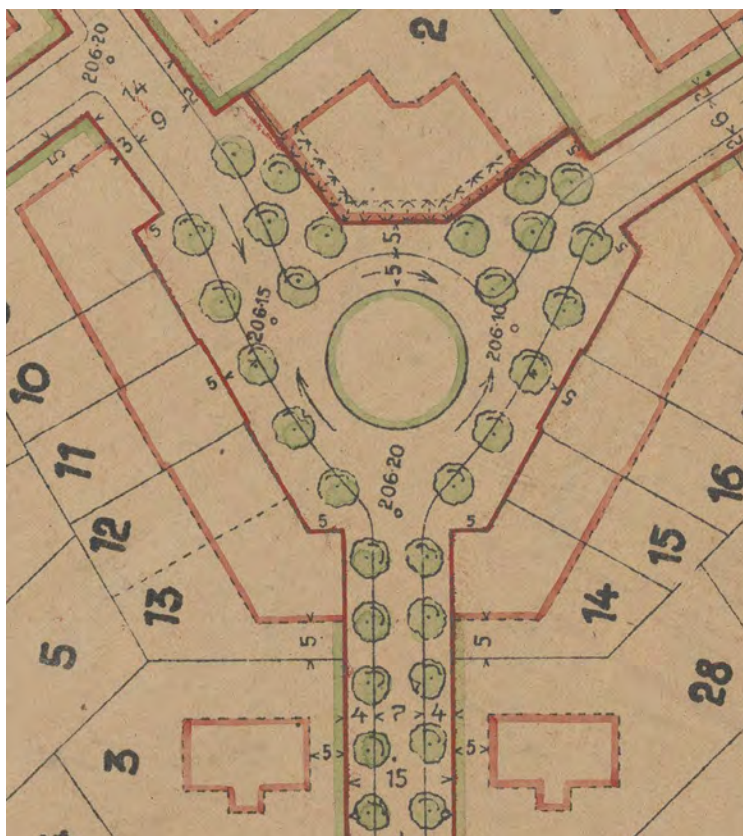
Ill. 9. Design of boulevards as part of the Białucha River regulation project, by M. Lenk, 1926. Source: ANK, ABM Regulacja III 326

Il. 9. Projekt bulwarów w ramach projektu regulacji Białuchy wykonanego przez M. Lenka, 1926. Źródło: ANK, ABM Regulacja III 326.

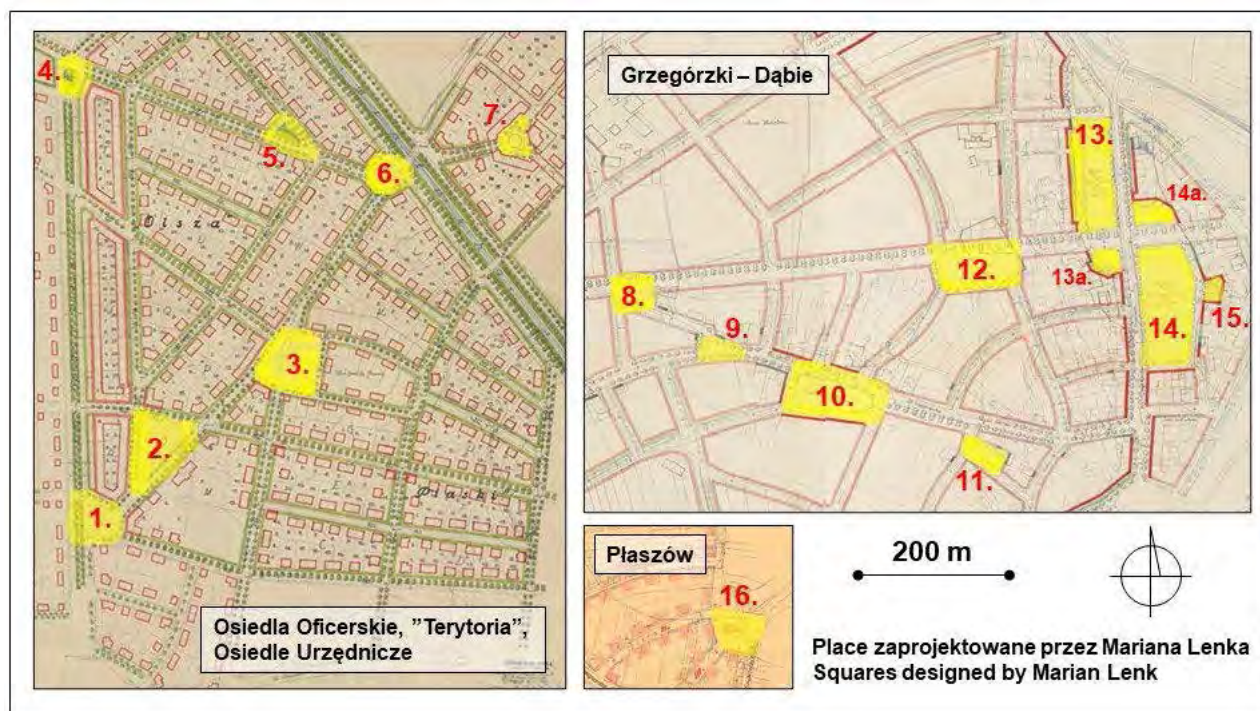
III. 10. Sequences of squares of various shapes, Officers' Housing Estates, so-called Territories, Officials' Housing Estate, designed by M. Lenk in 1924–1926. Compiled by author, based on regulatory plans in ANK, 2023

II. 10. Sekwencje placów o różnych kształtach, osiedli Oficerskich, tzw. Terytoriów, Osiedla Urzędniczego, zaprojektowanych przez M. Lenka w latach 1924–1926. Źródło: opracowanie autorskie na podstawie planów regulacyjnych w ANK, 2023.

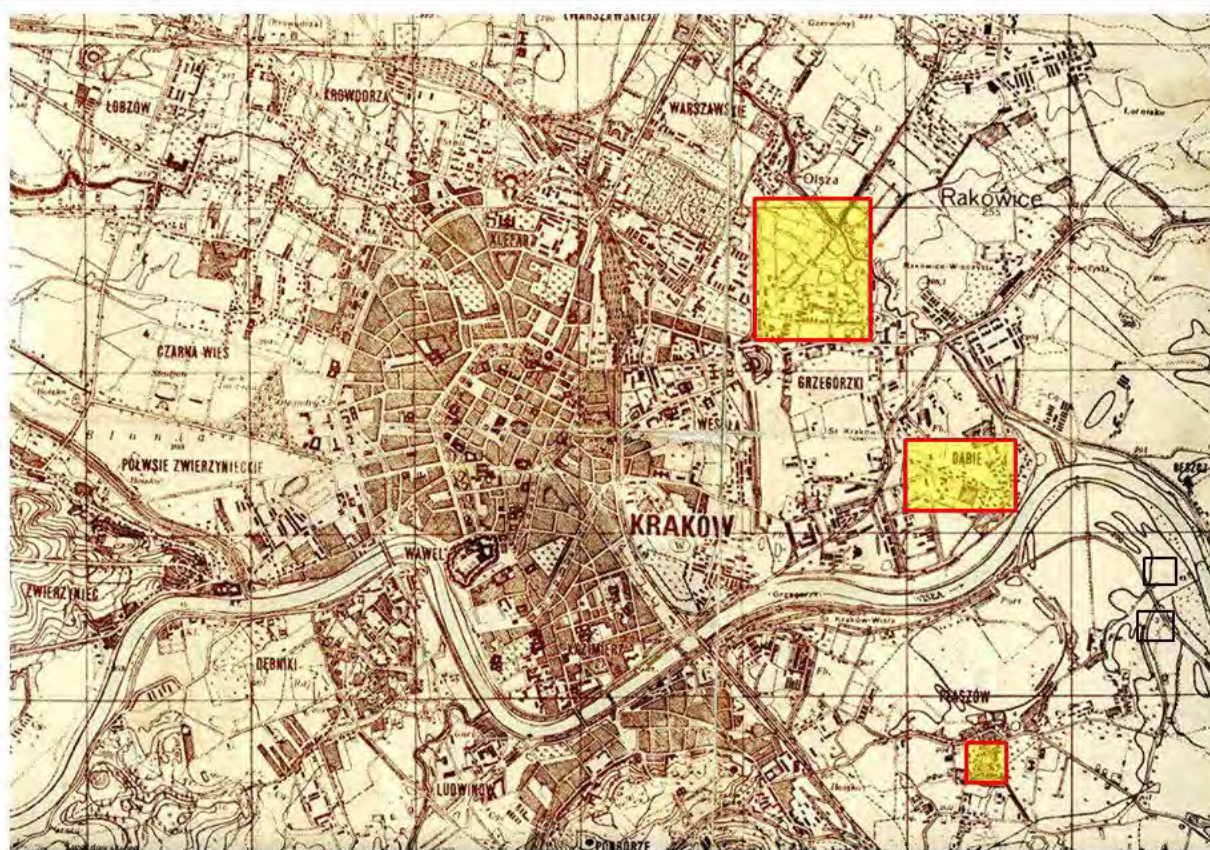
Ill. 11. Square of the Official Neighbourhood, designed by M. Lenk, unofficially called Potockiego Sq. or Market Square [of the Official Neighbourhood], 1924. Source: ANK, ABM Regulation III 327

Il. 11. Plac Osiedla Urzędniczego projektu M. Lenka, nazywany nieoficjalnie placem Potockich lub Rynkiem [Osiedla Urzędniczego], 1924. Źródło: ANK, ABM Regulacja III 327.

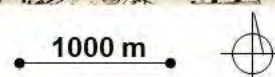

Ill. 12. Compilation in uniform scale of fragments of regulatory plans made by M. Lenk, covering 16 squares. Elaborated by the author on the basis of the plans in ANK.

Il. 12. Zestawienie w jednolitej skali fragmentów planów regulacyjnych wykonanych przez M. Lenka, obejmujące 16 placów. Źródło: opracowanie autorskie na podstawie planów w ANK.

Lokalizacja placów zaprojektowanych przez Mariana Lenka na mapie Krakowa z 1934 r.
Localisation of squares designed by Marian Lenk on the 1934 Krakow map

III. 13. Location of fragments of regulatory plans, which are shown in ill. 12, placed on the military map of Kraków from 1934. Elaborated by the author on the basis of a map from his own archive

II. 13. Lokalizacja fragmentów planów regulacyjnych zestawionych na il. 12, naniesiona na mapie wojskowej Krakowa z 1934 roku. Źródło: opracowanie autorskie na podstawie mapy z archiwum własnego.

1. WSTĘP. CELE, ZAKRES, METODY OPRACOWANIA, STAN BADAŃ I ŹRÓDEŁ

Artykuł dotyczy życia oraz twórczości inżyniera Mariana Lenka. W pierwszej części przedstawiono życiorys Mariana Lenka, jego edukację na Wydziale Inżynierii Szkoły Politechnicznej we Lwowie oraz karierę zawodową w Biurze Regulacji Miasta w krakowskim magistracie. W drugiej części zarysowano dorobek Mariana Lenka w zakresie sporządzania planów regulacyjnych i innych opracowań planistycznych. Zwrócono uwagę na zagadnienia projektowania urbanistycznego, a w trzeciej części w szczególności na osiągnięcia Lenka w postaci zaprojektowanych przez niego licznych wnętrz urbanistycznych — placów miejskich.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie sylwetki, działalności i osiągnięć inżyniera Mariana Lenka. Wykształconego we Lwowie, pracującego w Krakowie urbanisty i planisty, którego największe osiągnięcia przypadły na połowę lat 20. XX wieku. Celem dodatkowym jest próba ustalenia znaczenia działalności Lenka oraz związanej z tym skali urbanistycznego dziedzictwa — projektowanego i zbudowanego.

Zakres czasowy opracowania obejmuje czas życia Mariana Lenka (1878–1961), a zwłaszcza główny okres jego aktywności zawodowej w Krakowie, który zawierał się pomiędzy 1912 rokiem (początek stałego zatrudnienia w magistracie) a 1935 rokiem (przejście na emeryturę). Zakres terytorialny dotyczy miasta Krakowa i niewielkich fragmentów niektórych gmin do niego przyległych, w granicach administracyjnych ustalonych w latach 1909–1915, nieznacznie skorygowanych w latach 1924–1926, obowiązujących do roku 1941. Zakres merytoryczny dotyczy całokształtu wiedzy o Lenku, ze szczególnym uwzględnieniem jego działalności na polu projektowania urbanistycznego, na tle ówczesnej krakowskiej urbanistyki.

W pracy posłużono się głównie metodami: gromadzenia danych, analizy dokumentów, analizy porównawczej, wywiadu.

Oparto się przede wszystkim na materiałach źródłowych przechowywanych w Archiwum Narodowym w Krakowie (ANK), a ponadto w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego (Державний архів Львівської області — DALO). W ANK przechowywany jest poważny zbiór planów regulacyjnych i planów zabudowania Krakowa, z których dużą część sporządził, jako autor lub współautor, Marian Lenk. Właśnie dzieła Lenka są najdonioślejszym dowodem jego dorobku. W ANK znajdują się także

inne materiały, w których wymieniono Lenka, takie jak: spis ludności, wzmianki w periodykach urzędowych (Dziennik Rozporządzeń Krakowa — DRK; Gazeta Urzędowa Zarządu Miejskiego Krakowa — GUZMK), zbiorowa fotografia pracowników magistratu. W DALO zachował się ważny dokument z czasów studiów Lenka we Lwowie — jego indeks. Cennych informacji oraz dwóch fotografii dostarczyły rozmowy z Maciejem Lenkiem — wnukiem Mariana Lenka — znającym go przez pryzmat tradycji rodzinnej oraz pamiętającym go z czasów swojego dzieciństwa.

Przez wiele lat postać Mariana Lenka, jak również jego twórczość, nie wzbudziły zainteresowania badaczy. Prawdopodobnie po raz pierwszy został wspomniany w publikacji naukowej w 2011 roku, jako jeden z pracowników Biura Regulacji Miasta, z ogólną opinią, iż o ich *osiągnięciach zawodowych niewiele da się powiedzieć* (Krasnowolski, 2011, s. 74). Nazwisko Lenka zamieszczono w aneksie publikacji poświęconej działalności krakowskiego magistratu w okresie autonomii galicyjskiej, jako pracownika Budownictwa Miejskiego (Andrasz-Mrozek, 2018, s. 336). Należy także wspomnieć, że Lenka wymienił — jako jednego z pracowników Biura Regulacji Miasta — jego przełożony, Andrzej Kłeczek, w referacie i artykule o planach regulacyjnych Krakowa (Kłeczek, 1932, s. 42). W powyższych publikacjach nie zawarto dokładniejszych informacji o pracy zawodowej Lenka, ani o jego ewentualnych osiągnięciach.

Pierwsze bliższe informacje dotyczące Mariana Lenka i jego działalności urbanistycznej zostały przedstawione w opracowaniach poświęconych niektórym jego zrealizowanym dziełom: planom zespołu Osiedli Oficerskich w Krakowie (Motak, 2016, s. 32–33), planowi Osiedla Urzędniczego w Krakowie (Motak, 2018, s. 68–70; Motak, 2020, s. 73–77) oraz trzem innym planom (Motak, 2022, s. 25–26). Bodźcem dla badań nad postacią i działalnością Lenka było ustalenie w 2016 roku jego wyłącznie indywidualnego autorstwa w odniesieniu do planu regulacyjnego wyróżniającego się szczególnie wysoką jakością opracowania (Motak, 2018), a w ślad za tym poszukiwanie i badanie innych jego dzieł.

2. WYKSZTAŁCENIE, KARIERA ZAWODOWA, ŻYCIE

Pierwszą część swojego życia (około 32 lata) Marian Lenk spędził w kilku różnych miejscowościach ówczesnej autonomicznej Galicji i Lodomerii. Drugą (około 50 lat) spędził (zapewne z niezbyt długimi przerwami) w Krakowie.

Urodził się albo 1 sierpnia 1878 roku (Spis, 1921), albo 2 sierpnia (DALO, 1899) w Wyczółkach (wsi, która od 1946 nosi nazwę Гончарівка), w powiecie monasterzyskim. Niewiele więcej wiadomo o pierwszych kilkunastu latach jego życia. Uczęszczał do gimnazjum, zdał egzaminy maturalne. 3 października 1899 *Maryan Atanazy Lenk*, narodowości polskiej, religii rzymsko-katolickiej, został zapisany na Wydział Inżynierii C. k. *Szkoły Politechnicznej we Lwowie*. Jego prawnym opiekunem w momencie immatrykulacji był Jan Komorowski, ówczesny właściciel majątku w Stanach koło Bojanowa, w powiecie niskim (obecnie niżańskim). Rubryka *ojciec* pozostała niewypełniona, jako miejsce *przynależności* podano *Borki ad Nisko* (Borki Nizińskie) w powiecie mieleckim (DALO, 1899).

W lwowskiej Szkole Politechnicznej Lenk studiował do 1905 roku. Uzyskiwał wysokie oceny, a w 1901 roku zdał egzamin rządowy z oceną postępu: *znamienicie uzdolniony* (DALO, 1901). Było to poważne wyróżnienie. Inny zapis w jego indeksie podaje natomiast, że za udział w demonstracji została na niego nałożona *kara zagrożeniem wydalenia* w wypadku powtórnego *choćby najmniejszego wykroczenia* (DALO, bez daty). Z dość lakonicznego zapisu (zawierającego m.in. sformułowanie o *obyczajach nieodpowiednich*) można wnioskować, że raczej nie chodziło o demonstrację o charakterze politycznym (DALO, bez daty). W każdym razie ostrzeżenie musiało być skuteczne (albo zbędne), skoro Marian Lenk ukończył kształcenie, wprowadzając z pewnym opóźnieniem, i uzyskał tytuł inżyniera.

Kształcenie w lwowskiej uczelni technicznej stało ówczesnie na wysokim poziomie. Pośród nauczycieli Lenka byli uznani uczeni lub praktycy zawodów inżynierskich. Z jego indeksu wiadomo, że statyki budowli uczył go wybitny znawca projektowania konstrukcji mostowych — prof. inż. Maksymilian Thullie, inżynierii kolejowej — znany lwowski architekt i przedsiębiorca budowlany prof. inż. arch. Jan Lewiński (Іван Левінський). Wykładowca budownictwa lądowego, prof. inż. arch. Gustaw Bisanz, prawdopodobnie wywarł znaczny wpływ na Lenka. Uzasadnieniem tego przypuszczenia jest fakt, że około 1902 roku Marian Lenk wziął udział w opracowaniu wykładów Bisanza; ukazały się one jako pięciotomowa publikacja — dwukrotnie. Lenk wziął udział w pracach nad drugim, uzupełnionym wydaniem (Bisanz, 1903). Musiał się zatem z wykładami Bisanza gruntownie zapoznać, a sam fakt ochotniczego zapewne uczestnictwa Lenka świadczy o jego atencji dla wykładowcy; aczkolwiek znaczenie mogła mieć też akademicka pozycja Bisanza, wieloletniego dziekana Wydziału Archi-

tektury oraz, przez dwie kadencje, rektora uczelni. Pracę tę Lenk wykonał w kilkusobowej grupie słuchaczy wykładów Bisanza. Do tego grona należeli znani później specjaliści, m.in. Tadeusz Obmiński, architekt lwowski pierwszej trzecji XX wieku, i Artur Kühnel, autor publikacji o projektowaniu dróg (Kühnel, 1925), z których Lenk korzystał.

W okresie pomiędzy 1905 a 1911 rokiem miało miejsce kilka ważnych wydarzeń dla Mariana Lenka. Odbił służbę wojskową i w 1911 roku był podporucznikiem rezerwy 19. Pułku Piechoty Obrony Krajowej Lwów (19. *Landwehrinfanterieregiment Lemberg*), przynależąc do okręgu uzupełnień Lwów i Brzeżany (Schematismus, 1911, s. 328). Nie zakończyło to jego kariery wojskowej: na zdjęciu z nieco późniejszego okresu widoczne są dystynkcje porucznika (*Oberleutnant*) (il. 1). Zapewne w tym czasie zawarł związek małżeński z Haliną: syn Zbigniew, pierwsze dziecko państwa Lenków, urodził się w 1911 roku, córka Krystyna — w 1914. Nie wiadomo dokładnie, kiedy Lenk opuścił Lwów i przeniósł się do Krakowa (ani czy mieszkał i pracował w międzyczasie w innych miejscach). Nastąpiło to jednak najprawdopodobniej właśnie w 1911 roku, bowiem jego stały pobyt w Krakowie został po raz pierwszy odnotowany właśnie w tym roku (Spis, 1921, l.p. 1413). Należy przypuszczać, że oprócz służby wojskowej przez pewien czas pracował w wyuczonej profesji i zdobył określone doświadczenie zawodowe, bowiem co najmniej od 1912 roku był zatrudniony w krakowskim magistracie, gdzie starając się o przyjęcie do pracy mógł się wykazać stosownymi kompetencjami.

W 1912 roku Marian Lenk był *adiunktem budownictwa* w Oddziale B Budownictwa Miejskiego (Czech, 1912, s. 94). Przez pewien czas był adiunktem nadetatowym (tzw. prowizorycznym), a jego zatrudnienie zostało przez prezesa magistratu obwarowane warunkiem zdania egzaminu państwowego dla urzędników (Andrasz-Mrozek, 2018, s. 336). Według przekazu rodzinnego wziął udział w I wojnie światowej, być może w szeregach legionowych. Jednak jeszcze przed końcem wojny powrócił do pracy cywilnej. 1 lipca 1917 roku został mianowany nadetatowym komisarzem budowy z IX rangą uposażenia (DRK 1917, nr 7, s. 68). W 1920 roku uzyskał VIII rangę, zostawszy starszym komisarzem budowy miejskich (DRK 1920, nr 10, s. 114). W latach 20. Lenk był referentem w Oddziale B Budownictwa Miejskiego, w Biurze Regulacji Miasta; przysługiwał mu tytuł radcy. Praca w oddziale była bardzo intensywna. Wprawdzie obszar miasta po stworzeniu Wielkiego Krakowa w latach 1909–1915 niemal nie został powiększony w latach 20. i 30. XX wieku,

ale systematycznie wykonywano setki opracowań o różnej skali, celem zagospodarowania przestrzennego dzielnic niedawno przyłączonych, a po części także dzielnic „starych” (Kłeczek, 1932). Personel oddziału (il. 2) był liczny i przeważnie doświadczony. Przez wiele lat Marian Lenk współpracował z tymi samymi projektantami, np. inżynierem Kazimierzem Teleśnickim (1883–1952), rysownikami, np. Adamem Launerem (1901–1972), pod kierunkiem tego samego naczelnika — inżyniera Andrzeja Kłeczka (1874–1961).

W 1934 roku nastąpiła reorganizacja urzędu, zmieniono jego nazwę oraz nazwy poszczególnych oddziałów. Skutkiem tych zmian Lenk znalazł się w Wydziale Budowlanym Zarządu Miejskiego. Pracował tam do 30 czerwca 1935, kiedy nastąpiło *przeniesienie Marjana Lenka w stan spoczynku* (GUZMK, 1935, nr 6, s. 147).

Po przejściu na emeryturę Marian Lenk nie zaprzestał aktywności zawodowej. Został dyrektorem Spółki Akcyjnej Gruntowej i Budowlanej „Esge”, prowadzącej działalność inwestycyjną. Był także członkiem stowarzyszeń o charakterze fachowym, m.in. Krakowskiego Towarzystwa Technicznego oraz Towarzystwa Urzędników Gminy St. Król. M. Krakowa, w tym drugim w latach 1929–1934 wchodził w skład zarządu (Kasprzyk, 2017, s. 185–188).

Co najmniej od 1921 roku (być może już od 1911) Marian Lenk mieszkał wraz z rodziną w kamienicy przy ul. Dietla 94; adres domu (narożnego, il. 3) niebawem zmieniono na adresy: ul. Wielopole 32 / ul. Morsztynowska 1. Według spisów adresowych z lat 30. oraz wspomnień rodzinnych Marian Lenk mieszkał tam do czasu II wojny światowej. Aczkolwiek z pisma Towarzystwa Urzędników Gminy St. Król. M. Krakowa z 1933 roku wynika, że mieszkał wtedy przy ulicy Urzędniczej 1 (Kasprzyk, 2017, s. 40). W czasie wojny Marian Lenk musiał opuścić swoje mieszkanie. Zamieszkał w kamienicy przy ul. św. Sebastiana, w małym lokalu, którego wcześniejsi mieszkańcy zostali zapewne przez niemieckie władze okupacyjne wysiedleni z Krakowa w styczniu 1941 albo przesiedleni do utworzonego w marcu 1941 roku Getta w Podgórzu. W tym mieszkaniu mieszkał już do końca życia, około 20 lat. Jednak w każdą niedzielę odwiedzał rodzinę mieszkającą w domu w Bronowicach, przyłączonych do Krakowa od 1941 roku. Pomimo odległości około 4 kilometrów oraz istnienia linii tramwajowych, udawał się tam pieszo. W gronie rodzinnym był nazywany „Tońciem”, co odnosiło się do jego związków ze Lwowem w czasach młodości (jego drugie imię, Atanazy, nieco przypominało popularne imię Antoni,

dla którego Tońcio był zdrobnieniem). Z tych systematycznych wizyt Maciej Lenk zapamiętał swojego dziadka jako człowieka dystyngowanego i zawsze elegancko ubranego (il. 4).

Marian Lenk miał żonę Halinę oraz dwoje dzieci: syna Zbigniewa i córkę Krystynę (Krysię). Małżonka zmarła w 1935 roku, w wieku 48 lat, córka w 1929 roku w wieku zaledwie 14 lat. Według wspomnień rodzinnych przyczyną śmierci Krysi Lenk było ciężkie przeziębienie lub zapalenie płuc, po powrocie ze szkolnej zabawy. Zbigniew Lenk zmarł w 1996 roku, w wieku 85 lat.

Marian Lenk zmarł 27 września 1961 roku, w wieku 83 lat. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, u boku wcześniej pochowanych w tym miejscu żony i córki (il. 5).

3. DZIAŁALNOŚĆ ZAWODOWA I OSIĄGNIĘCIA TWÓRCZE

Z 1912 roku pochodzi najstarszy znany plan wykonany przez Lenka. Był to projekt regulacji Półwsia Zwierzynieckiego, niedawno przyłączonego do Krakowa jako Dzielnica XII (ABM Rakowicz 11). Współtwórcą planu, i zapewne jego głównym autorem, był znany urbanista Jan Rakowicz; pod jego kierunkiem Lenk sporządzał swoje pierwsze plany. W 1914 roku wykonał, wraz z późniejszymi wieloletnimi współpracownikami Andrzejem Kłeczkiem i Kazimierzem Teleśnickim, *Plan regulacyjny dla strony południowej ul. Montelupich* (ABM Regulacja III 17). Ulica Montelupich wówczas przylegała do północnej krawędzi ogrodu wielkiego Domu Ubogich im. Helclów, który po wybuchu wojny w 1914 roku został na kilka lat zarekwirowany przez władze wojskowe (Reinhard-Chlanda, s. 62).

W pierwszych latach pracy w krakowskim magistracie Lenk wykonywał plany regulacyjne w wielu lokalizacjach, o zróżnicowanych skali i zakresie. Pracował zwykle w zespołach dwu- lub trzyosobowych. Po około 10 latach pracy częściej powierzano mu zadania samodzielne, stanowiące poważne i skomplikowane wyzwania planistyczne i projektowe, czego przykładem może być projekt regulacji odcinka ulicy Wielickiej (ABM Regulacja III 231), przecinającego się ukośnie z linią kolejową, z 1925 roku (Motak, 2022, s. 24–25). Ponadto uczył także adeptów zawodu, np. uczestników kursu miernictwa (ABM Regulacja III 341).

W latach 20. Marian Lenk pracował nad kilkudziesięcioma planami regulacyjnymi (od 1928 — planami zabudowania) dla krakowskich ulic, placów i bloków zabudowy, a nawet całych osiedli i dzielnic

miasta. Spośród przykładów projektów regulacji części lub całości ulic można wymienić tak znane dzisiaj ulice Krakowa jak: Grzegórzecka (ABM Regulacja III 203, 208), Królowej Jadwigi (ABM Regulacja III 82), Mogilska (ABM Regulacja III 207), Wielicka (ABM Regulacja III 250), czy aleja Królewska — obecnie al. 29 Listopada (ABM Regulacja III 194); jak również mniejsze ulice, takie jak: Emaus, Jerozolimska, Miedziana, Romanowicza, Żmujdzka i wiele innych. Projekty regulacji ulic miały głównie układ linearny, długość projektowanego dzieła przewyższała znacznie jego szerokość, a największy nacisk kładziono na sprawy techniczne i komunikacyjne. Jednak niebawem Lenkowi powierzono również zagospodarowanie rozleglejszych powierzchni — miejskich osiedli i dzielnic.

Do najświetniejszych dzieł międzywojennej urbanistyki krakowskiej zaliczają się samodzielnie wykonane przez Lenka projekty osiedla Urzędniczego w 1924 roku (ABM Regulacja III 327, sygnatura Lenka), trzech enklaw osiedli Oficerskich w 1925 (ABM Regulacja III 326; pomimo braku jakiegokolwiek sygnatury, autorstwo Lenka jest niemal pewne na podstawie analizy porównawczej rozwiązań projektowych i graficznych) oraz tzw. Terytoriów w 1926 (ABM Regulacja III 328, sygnatura Lenka) (Motak, 2016; 2018; 2020). Innym dojrziałym, kompleksowym dziełem w skali całego rejonu jest projekt dzielnic Dąbie i, częściowo, Grzegórzki z 1925 roku (ABM Regulacja III 220; Motak, 2022). Zarazem projekt ten, dzięki kompletnym sygnaturom oraz zachowanemu opisowi procedury zatwierdzania planu (DRK, 1926, nr 1, s. 16), egzemplifikuje sposób pracy, relacje kompetencyjne i wzajemne zaufanie panujące w Biurze Regulacji Miasta. Projekt podpisali Andrzej Kłeczek i Marian Lenk, przy czym pierwszy z nich — przełożony drugiego — ograniczył się do komentarza *vide (widziałem)*.

O różnicowaniu skali i tematów wykonanych przez Lenka opracowań świadczą m.in. projekty regulacji Wzgórza Krakusa (ABM Regulacja III 263 i in.), zagospodarowania terenów dawnej kolei obwodowej (ABM Regulacja III 271, 279, 280) czy regulacji lokalnych cieków, dopływów Wisły: Młynówki Królewskiej (ABM Regulacja III 126) i Białychy (ABM Regulacja III 326). Inne przykłady tej różnorodności to plany powiększenia Parku Bednarskiego w Podgórzu (ABM Regulacja III 265, 346) oraz cmentarzy: Rakowickiego (ABM Regulacja III 189), Podgórskiego (wraz ze wspomnianym otoczeniem Kopca Krakusa), Izraelickiego (ABM Regulacja III 209).

Apogeum twórczości i osiągnięć Lenka przypadło na lata 1924–1926. Właśnie wtedy, w stosunkowo

krótkim okresie, powstały projekty najrozleglejsze i najwybitniejsze: osiedla Urzędniczego, osiedli Oficerskich, tzw. Terytoriów oraz dzielnicy Dąbie. W latach 30. Lenk wykonywał mniej planów i były one mniejsze, zdarzały się także uzupełnienia do planów wykonanych poprzednio. Były to nadal różnorodne i ważne dla rozwoju miasta opracowania, natomiast nie pojawiły się już pośród nich tematy tak rozległe i dzieła tak wybitne, jak te z połowy lat 20. Ostatnie sygnowane przez Lenka plany — niewielkie projekty dla fragmentów dzielnicy Podgórze — pochodzą z 1934 roku.

Niezależnie od czasu powstania i zakresu tematyckiego, opracowania Lenka odznaczają się starannością wykonania oraz dobrymi rozwiązaniami merytorycznymi. Odpowiadały one także ówczesnej skali miasta, jego strukturze funkcjonalno-przestrzennej i potrzebom rozwoju. Tam, gdzie było to możliwe, Lenk stosował zrównoważoną kompozycję urbanistyczną, obejmującą zarówno elementy symetryczne, jak i asymetryczne. Czytelnie rozwiązywał układ komunikacyjny dla pieszych i różnych pojazdów. Chętnie wprowadzał zielen miejską w postaci skwerów oraz pojedynczych i podwójnych szpalerów drzew; był także świadomy pozytywnej roli wody w mieście. Zwłaszcza w projektach większych osiedli *połączenie rzemieślniczej dyscypliny z twórczą swobodą, dziejące się w ramach uwarunkowań prawnych, owocowało rozwiązaniami rzetelnymi i realistycznymi, a zarazem oryginalnymi i niepowtarzalnymi* (Motak, 2018, s. 69).

4. PLACE MIEJSKIE

Kompetencje zawodowe Mariana Lenka były wysokie. Z racji swojego wykształcenia posiadał ogólne umiejętności planisty miejskiego oraz dodatkowe predyspozycje do rozwiązywania problematyki komunikacyjnej — nie tylko drogowej i pieszej, ale także kolejowej. W pełni wykorzystał te umiejętności. Należy jednak ponadto zwrócić uwagę na jego szczególne osiągnięcia na polu, na którym — mogło by się wydawać — jego możliwości były mniejsze: projektowania przestrzeni publicznych w postaci placów miejskich. Również i w tym aspekcie największe osiągnięcia Lenka miały miejsce w połowie trzeciej dekady ubiegłego stulecia.

We wspomnianym już, rozległym planie dla rejonu łączącego wschodnią część Grzegórek i zachodnią część Dąbia została podjęta próba uporządkowania częściowo już zagospodarowanej przestrzeni wzdłuż ulicy Grzegórzeckiej i zaaranżowania placu lokalnego o wielu wlotach ulic (il. 6). Był to zarazem jeden z wielu placów zaprojektowa-

nych przez Lenka w tym planie; oprócz niego miały powstać jeszcze cztery inne place o typowych funkcjach publicznych, a ponadto — we wschodniej części Dąbia — trzy place wyspecjalizowane: średniej wielkości *plac gier i zabaw dla młodzieży szkolnej*, duży *plac gier sportowych dla młodzieży starszej* oraz mały *plac zabaw dla dzieci* (ABM Regulacja III 220).

Z kolei oryginalnego kształtu plac, zręcznie wprowadzony do niewielkiego planu dla obszaru postindustrialnego (po dawnej cegielni) w peryferyjnej i przemysłowej dzielnicy Płaszów (ABM Regulacja III 339), jest dowodem na staranność pracy Lenka nad formą urbanistyczną niezależnie od lokalizacji i wielkości projektu (il. 7).

Wprawdzie plany regulacyjne dla Grzegórzeck-Dąbia i fragmentu Płaszowa zostały częściowo zrealizowane, jednak projektowane place nie powstały.

Na pewien wgląd w prace Mariana Lenka pozwala zachowana seria szkiców studialnych do projektu usytuowania kościoła parafialnego na tzw. Błoniach Grzegórzeckich (ABM Regulacja III 330–334). W kilku *alternatywach* (jak je nazwał) Lenk badał różne możliwości usytuowania bryły świątyni na placu, którego kształt jednocześnie też projektował, pod kątem widoczności, osi kompozycyjnych, zamknięć perspektywicznych (il. 8). Kościół św. Kazimierza wybudowano w latach 1934–1941, według projektu Franciszka Mączyńskiego (Solecki, 2005, s. 92–93) i zarazem niemal w pełni zgodnie z jedną z tych „alternatyw”.

Innym wyjątkowym osiągnięciem Lenka były projekty licznych wnętrz placowych, a nawet całych ich sekwencji, w obrębie osiedli Oficerskich i Urzędniczego. Sporządzając kolejno plany regulacyjne sąsiadujących ze sobą terenów, świetnie wykorzystał możliwości ich wzajemnego powiązania, m.in. za pomocą mostów przez rzekę Białuchę oraz bulwarów zaprojektowanych przez niego wraz z projektem regulacji rzeki (il. 9). Istotną rolę w powiązaniach funkcjonalno-przestrzennych miały spełnić dwa ciągi placów (il. 10). Jeden z nich składał się z czterech placów, drugi aż z pięciu, dwa ostatnie place w każdym ciągu pokrywały się ze sobą. Łącznie zaprojektował w tych planach siedem wnętrz placowych o różnorodnych wielkościach i kształtach. Obydwa ciągi placów i łączących je ulic, obsadzone szpalerami drzew, zostały poprowadzone przez nowo planowane przez Lenka osiedla, z odgrywających istotną rolę miejsc Krakowa (od stron, odpowiednio, cmentarza Rakowickiego i dawnego fortu Lubicz, tj. dzisiejszego Ronda Mogińskiego), znajdując wspólną kulminację w postaci placu Osiedla Urzędniczego (il. 11). Projekt tego placu, o wybit-

nie oryginalnym rzucie ośmioboku symetrycznego, choć nie foremego, można zaliczyć do szczególnie znaczących osiągnięć krakowskiego projektowania urbanistycznego okresu międzywojennego. Jest on zachowany obecnie w zniekształconej, niestety, postaci.

Podobna uwaga dotyczy większości projektów placów autorstwa Lenka. Nie zrealizowano placu na pograniczu dzielnic Grzegórzki i Dąbie, ani placu w dzielnicy Płaszów. Jedynie plac na dawnych Błoniach Grzegórzeckich został zagospodarowany w sposób bliski studiom Lenka nad lokalizacją kościoła św. Kazimierza. Spośród wspomnianych siedmiu placów projektowanych dla Osiedli Oficerskich i Urzędniczego, po dwóch nie ma już żadnych zachowanych śladów. Cztery inne place (w tym wspomniany powyżej Rynek Osiedla Urzędniczego) uległy z czasem znacznym przekształceniom, głównie z powodu podporządkowania ich przestrzeni priorytetom ruchu drogowego. Jedynie jeden plac (położony pomiędzy ulicami Brodowicza, Moniuszki, Bandurskiego) zachował do dzisiaj trójkątny kształt rzutu, nadany mu przez Lenka, i przez wiele lat mieścił mały targ oraz zaniedbany skwer. U schyłku ubiegłego stulecia nastąpiła transformacja funkcjonalna i zarazem dopełnienie kompozycyjne. W obrębie tego trójkątnego obrysu powstał zespół budynków o funkcjach: sakralnej (kościół parafialny Miłosierdzia Bożego), społecznej (ośrodek parafialny) i handlowej (pasaż ze sklepami), w połączeniu z niewielką, starannie zaaranżowaną przestrzenią zieloną. Zespół ten, zrealizowany w latach 1988–2004 według projektu Stanisława Niemczyka i Marka Kuszewskiego, jest wysoko oceniany, zarówno przez specjalistów, jak i okolicznych mieszkańców, ze względu na oryginalność formalną i walory funkcjonalne.

5. PODSUMOWANIE

W czasie ponad 20-letniej pracy w krakowskim Biurze Regulacji Miasta Marian Lenk wykonał co najmniej około 120–130 większych opracowań planistycznych o znacznym zróżnicowaniu tematycznym. W przeważającej części są to plany wykonane we współautorstwie. Udział Lenka w opracowaniach był zazwyczaj poważny, aczkolwiek w wielu wypadkach nie sposób ustalić stopnia wkładu poszczególnych autorów. Należy zarazem zauważyć, że już te plany, w których indywidualne autorstwo Lenka nie budzi wątpliwości (il. 12), dowodzą jego umiejętności i osiągnięć oraz stanowią ważny element dorobku krakowskiej urbanistyki okresu międzywojennego (il. 13) w wymiarach indywidualnym i zbiorowym,

zaś całokształt jego dorobku pozwala widzieć w nim czołowego, obok Andrzeja Kłeczka, twórcę krakowskiej urbanistyki trzeciej dekady XX wieku.

Na szczególną uwagę i wysoką ocenę zasługują place miejskie projektowane przez Lenka: kameralne, mające wszechstronnie służyć lokalnym społecznościom, a zarazem dobrze powiązane ze strukturami urbanistycznymi i komunikacyjnymi dzielnic i całego miasta. Do cech charakterystycznych placów projektowanych przez Lenka należy także zaliczyć zróżnicowane, lecz w każdym wypadku umiarkowane rozmiary oraz oryginalne, wysoce zindywidualizowane i tym samym niepowtarzalne kształty rzutów. Są to cechy wysoko cenione również i we współczesnym projektowaniu urbanistycznym ze względu na walory formalne, funkcjonalne i orientacyjne.

Podziękowania

Autor składa podziękowania Panu Maciejowi Lenkowi st. (za informacje i rozmowy o jego Dziadku), Pani mgr Annie Połtowicz-Staśko (za pomoc w kwerendzie źródeł we Lwowie), Panu dr. Filipowi Suchoniowi (za pomoc w ustaleniu przebiegu służby wojskowej Mariana Lenka).

REFERENCES

- ABM Regulacje (1912–1934), regulatory plans, building plans and other plans in the Archive of Residential Buildings, National Archives in Kraków.
- Andrasz-Mrożek, M. (2018), *Magistrat miasta Krakowa 1866–1914. Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa.
- Bisanz, G. (1903), *Budownictwo według wykładów G. Bisanza, oprac. przez byłych słuchaczy Artura Kühnla, Tadeusza Obmińskiego i Mieczysława Teodorowicza po raz wtóry wyd. i uzup. Maryan Lenk i Konstantyn Chmielewski*, Lwów: Piller i S-ka.
- Czech, J. (1912), *Józefa Czecha Kalendarz krakowski na rok 1913*, Kraków: private edition.
- DALO (1899–1905), *Indeks Maryan Atanazy Lenk* [student record book], State Archive of Lviv Oblast [Region], sign. f. N 27 ou N°5 eu N°8882.
- DRK (1912–1933), *Dziennik Rozporządzeń Krakowa*.
- GUZMK (1934–1935), *Gazeta Urzędowa Zarządu Miejskiego Stołeczno-Królewskiego Miasta Krakowa*.
- Kasprzyk, B. (2017), *Towarzystwo Urzędników Gminy Miasta Stołecznego Królewskiego Krakowa (1872–2017)*, Kraków: Towarzystwo Urzędników Gminy Miasta Stołecznego Królewskiego Krakowa.
- Kłeczek, A. (1932), 'O planach regulacyjnych Miasta Krakowa', *Architekt*, vol. 25, b. 1–2, pp. 8–42.
- Krasnowolski, B. (2011), 'Realizacja międzywojennego planu Wielkiego Krakowa', [in:] *Wielki Kraków. Materiały sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2010 roku*, ed. J. M. Małecki, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, pp. 45–129.
- Kühnel, A. (1925), *Ulice. Projektowanie, budowa, utrzymanie*, Lwów-Poznań: Wydawnictwo Polskie.
- Motak, M. (2016), 'Functional-spatial evolution of the Officer Neighbourhood district in Kraków. From the residential colonies on the outskirts of the city to the central multifunctional complex', *Housing Environment*, 17, pp. 30–40.
- Motak, M. (2018), *Osiedle Urzędnicze w Krakowie. Urbanistyka i architektura 1924–1942*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Motak, M. (2020), *Osiedle Urzędnicze w Krakowie. Urbanistyka i architektura 1924–1942, wydanie II uzupełnione i rozszerzone*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Motak, M. (2022), 'Kraków regulatory plans in the 1920s. The outline of the issues, selected cases by Marian Lenk', *Architectus* 3(71), pp. 17–28. Available at: <http://dx.doi.org/10.37190/arc220302> (accessed: 8.05.2024).
- Reinhard-Chlanda, M. (2003), *Dom Ubogich Fundacji im. Ludwika i Anny Helclów w Krakowie*, Kraków: Stowarzyszenie Przyjaciół Domu Pomocy Społecznej im. L. A. Helclów w Krakowie.
- Schematismus (1911), *Schematismus der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie*, Wien.
- Spis (1921), *Spis ludności Krakowa z 1921*, ANK, sign. 29/91/20.